

“ถ่องเมี้ยวေး” พิธีกรรม ความเชื่อกะเหรี่ยงโปว์ บ้านไร่ป่า
ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี
“Thong Mia Wo”, a ritual and belief of the Pwo
Karen Ethnic Group in Ban Rai Pa, Huai Khayeng
Sub-district, Thong Pha Phum District,
Kanchanaburi Province

นพรัตน์ ไชยชนะ¹

วีระวัฒน์ อุดมทรัพย์²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและ พิธีกรรม ความเชื่อในระบบการเกษตรในกรณีการทำไร่ข้าวบ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง พื้นที่ศึกษาคือ บ้านไร่ป่า หมู่ที่ 5 ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการวิจัยพบว่า “ถ่องเมี้ยวေး” เป็นเรื่องของพิธีกรรมความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งคุ้มครองตามธรรมชาติเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นทรัพย์สินสมบัติที่ล้ำค่าของชาวกะเหรี่ยงที่สอนให้ลูกหลานดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ฝืนป่า ลำห้วย สร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้กับชุมชนรูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

²อาจารย์ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

บ้านไร่ป่า พื้นที่แห่งนี้จัดเป็นพื้นที่ชายแดนในจังหวัดกาญจนบุรีที่เป็น
น้องใหม่แห่งผืนดินตะวันตก โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปรออาศัยอยู่
ดำเนินชีวิตโดยยึดกฎเกณฑ์ที่สัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรม ความเชื่อกับระบบ
เกษตรการทำไร่ข้าว สอดคล้องกับแนวคิดเกษตรกรรมแบบยั่งยืนหรือ
เกษตรกรรมทางเลือก ที่ชุมชนสืบทอดมาอย่างยาวนานเป็นการสร้าง
ความยืดหยุ่น ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะการณ์ ที่เปลี่ยนแปลงของยุค
สมัย ที่สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยเฉพาะระดับครัวเรือนของ
ชุมชนแห่งนี้ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ถิ่นเมียวะ, ความมั่นคงทางอาหาร, พิธีกรรม, ความเชื่อ

Abstract

This area-based study examined community context and investigated a ritual and belief in an agricultural system in upland rice farming in Ban Rai Pa, Huai Khayeng Sub-district, Thong Pha Phum District, Kanchanaburi Province. The data of this qualitative study were collected using semi-structured in-depth interviews, as well as participant and non-participant observations. Respondents were selected through purposive sampling, and the study area was Village No. 5, Ban Rai Pa, Huai Khayeng Sub-district, Thong Pha Phum District, Kanchanaburi Province.

The study found that “Thong Mia Wo” is a ritual and belief in sacred items and natural protectors that are involved in human lives from birth to death. Thus, “Thong Mia Wo” is a precious treasure which the Karen tribe uses to teach their children to preserve natural resources, forests, and streams. This can become unique identity of the community. Such life

style results in food security of Ban Rai Pa Community, a new border area in the west of Kanchanaburi Province where Pow Karen people live. Their livelihood is influenced by the rules relating to their ritual and belief and their upland rice farming system that harmonize with a concept of sustainable agriculture or alternative agriculture inherited in this tribe. “Thong Mia Wo” is a flexible ritual that not only allows people to adapt themselves to situations that change over time but also creates sustainable food security, particularly at the household level in this community.

Keywords: “Thong Mia Ka Wo”, food security, ritual, belief

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดหรือกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม ขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังกำหนดชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดีงามและเหมาะสมสังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้า ตรงกันข้ามหากสังคมนั้นมีวัฒนธรรมที่ล้าหลังมีการแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมมีค่านิยมที่ล่อเลียนแบบสังคมนั้น ก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้าและในที่สุดก็อาจสูญสิ้นความเป็นชาติได้ เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม (ณรงค์ เส็งประชา, 2532) ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมเกี่ยวกับอาหารมาช้านาน จนถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่ได้พัฒนาและสั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมอาหารไทยเป็นวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ การกินอาหารร่วมสำรับเป็นการสะท้อน

ลักษณะของสังคมที่มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน การปรุงอาหารที่ใช้เวลาควบคู่กับความประณีตก็สะท้อนอุปนิสัยใจเย็นละเอียดอ่อนของคนไทย

แนวคิดความมั่นคงทางอาหารถูกพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 และเป็นที่รู้จักกันมากจากการประชุมอาหารโลก (World Food Summit) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ในปี ค.ศ. 1996 โดยให้ความสำคัญกับการให้ทุกคนเข้าถึงอาหารได้ตลอดเวลาทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจอย่างเพียงพอ ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการที่ตรงกับรสนิยมของตนเอง เพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง นอกจากนี้องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization: FAO) ได้แบ่งความหมายด้านความมั่นคงทางอาหารออกเป็น 4 มิติ คือ 1) ความเพียงพอ (Availability) 2) การเข้าถึง (Access) 3) การใช้ประโยชน์ (Utilization) และ 4) เสถียรภาพ (Stability) (สุรศักดิ์ รักษาชาติ, 2545) ก่อนหน้าที่แนวคิดความมั่นคงทางอาหารจะได้รับความนิยม การคำนึงถึงอาหารเป็นประเด็นที่ถูกมองข้ามมาสู่กระยะอันเป็นผลมาจากการตัดทอนขั้นตอน และกระบวนการผลิตอาหารลงจนทำให้วิธีการสร้างสรรค์อาหารดูง่ายด่าย ประกอบกับพลวัตการใช้ชีวิตที่รวดเร็วไม่เอื้อให้มนุษย์สังเกตหรือเรียนรู้เรื่องราวรอบตัวให้จับใจได้เหมือนเดิม มนุษย์ได้เริ่มสร้างวิถีการดำเนินชีวิตรูปแบบใหม่ขึ้นมาซึ่งสนใจกระบวนการน้อยลง และให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ก่อนเสมอ จนวันนี้วิถีการบริโภคอาหารของมนุษย์จึงเน้นรูป รสชาติ รสนิยมและความสะดวกรวดเร็ว เป็น “วัฒนธรรมอาหารสำเร็จรูป” วิถีทางความคิดเช่นนี้ถือเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงทางอาหารโลกและจะคอยกัดกร่อนคุณค่าทุกมิติของอาหารที่ละน้อย โดยเฉพาะมิติทางวัฒนธรรม

วิถีคิดที่ใส่ใจเรื่องของกระบวนการน้อยลงมีส่วนทำให้คุณค่าของอาหารในมิติวัฒนธรรมเป็นที่น่ากังวล โดยธรรมชาติ กระบวนการผลิตอาหารอาศัยกรรมวิธี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฐานทรัพยากรเฉพาะถิ่นที่

หลากหลาย มีกระบวนการเฉพาะตนที่ชัดเจน อาหารหนึ่งชนิดสามารถเชื่อมโยงมนุษย์ให้มาเกี่ยวข้องกันได้ที่น่าอัศจรรย์ อาหารในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจึงไม่ใช่ผลผลิตจากการปรุงที่มีความหมายแข็งทื่อ แต่อาหารหนึ่งชนิดกลับมีการเมืองภายในหรือระบบสัญลักษณ์ซ่อนอยู่เสมอ การเมืองเรื่องอาหารและระบบสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในอาหารนี้เองที่ผูกโยงอาหารเข้าไว้กับประเด็นความมั่นคง ระบบดังกล่าวมีส่วนกำหนดอย่างมีนัยยะว่าให้ใครหรือไม่ให้ใครเข้ามาเกี่ยวข้องกับอาหารชนิดใด ทรัพยากรใด ใครมีอำนาจดูแลและธำรงรักษากรรมวิธีและวัตถุดิบหนึ่งๆ ไว้ กุศโลบายใดสร้างขึ้นเพื่อพิทักษ์อาหารและทรัพยากร ฯลฯ ดังนั้น การศึกษาเรื่องความมั่นคงทางอาหารจึงไม่ควรละเลยมิติทางวัฒนธรรมหรือเชิงสังคมวิทยา และมานุษยวิทยาแม้แต่น้อย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพื้นที่ (Area-Based Research) โดยมีบ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรีเป็นพื้นที่ศึกษา “ไร่ป่า” เป็นคำที่ใช้เรียกหมู่บ้านในตำบลห้วยเขย่ง หรือที่ชาวชุมชนมักเรียกว่า “แปลงห้า” ซึ่งหมายถึง ที่ตั้งของชุมชนอยู่ในหมู่ที่ 5 ส่วนคำว่า ไร่ป่า มาจากภาษากะเหรี่ยง “ไทรประดะวอง” หมายถึง แผ่นหิน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งบริเวณนี้ที่มี แผ่นหินจำนวนมาก สำหรับพื้นที่หมู่บ้านไร่ป่า อดีตอยู่ในพื้นที่เขื่อนวชิราลงกรณ์ หลังจากปี พ.ศ. 2527 เขื่อนได้ถูกสร้างขึ้น ถิ่นที่อยู่ของชาวกะเหรี่ยงบ้านไร่ป่าจึงจมอยู่ในเขื่อนเก็บน้ำ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้มีการเวนคืนที่ดินให้ไร่ละ 1,500 บาท และจัดสรรที่ดินแห่งใหม่ให้ครอบครัวละ 15 ไร่ คนในชุมชนแห่งนี้ใช้ชีวิตกันอย่างเรียบง่าย ยึดมั่นในจารีตประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำการเพาะปลูกข้าวบนเนินเขา ปลูกพืชผักชนิดต่างๆ ไว้ในไร่และบริเวณที่อยู่อาศัย หาของป่าเป็นอาหารและยารักษาโรค

หากแต่วันนี้วิถีการพึ่งตนเองกำลังเปลี่ยนแปลง หลักคิดเรื่อง “ถ่งเมียเวาะ” กำลังเสื่อมถอย ด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งจากการขยายตัวของหมู่บ้านและการโยกย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่น ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในการถือครองที่ดินที่เกินกำลังแรงงานในครัวเรือน คนที่ไม่มีที่ดินทำกินต้องบุกเบิกพื้นที่ใหม่ๆ ทั้งที่โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เกิดความอยากรอง มองข้ามความเชื่อ ฝ่าฝืนข้อห้ามไม่ปฏิบัติตามบรรพบุรุษ การพึ่งตนเองเหลือไว้แค่การทำมาหากิน หากแต่ขาดการพึ่งพาธรรมชาติและใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเหมาะสม คนหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกหมู่บ้านนำพาวัฒนธรรมแปลกใหม่เข้ามา ความเชื่อภายใต้หลักคิด “ถ่งเมียเวาะ” ไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ ภูมิปัญญาต่างๆ จึงอยู่กับผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้อาวุโส ไม่มีการถ่ายทอดให้ลูกหลานเพราะไม่พึงหากเป็นเช่นนั้นอนาคตของหมู่บ้านก็อาจจะเหลือ “เราอยู่กับป่า แต่ไม่เชื่อป่า เราก็อยู่กับป่าไม่ได้” (สุวัฒน์ชัย ไทรสังขวลิต, 2552) ผู้วิจัยจึงเห็นควรให้มีการศึกษา ถ่งเมียเวาะ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความเชื่อ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งคุ้มครองตามธรรมชาติเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นทรัพย์สินสมบัติที่ล้ำค่าของชาวกะเหรี่ยงที่สอนให้ลูกหลานดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ฝืนป่า ลำห้วย สร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้กับชุมชน รูปแบบการดำเนินชีวิตดังกล่าวส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชนบ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะการณที่เปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยเฉพาะระดับครัวเรือนของชุมชนแห่งนี้ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาบริบทชุมชน และพิธีกรรม ความเชื่อในระบบการเกษตรกับมิติความมั่นคงทางอาหารในกรณีการทำไร่ข้าว บ้านไร่ป่าตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เก็บข้อมูลโดยการค้นคว้าจากเอกสาร ข้อมูลจากภาคสนามโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi Structure In-depth Interview) และกระบวนการถามแบบสุ่มเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Snowball Sampling) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ตัวแทนกลุ่มผู้สูงอายุ ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน ตัวแทนหัวหน้าครัวเรือน ตัวแทนกลุ่มเด็กและเยาวชน ตัวแทนกลุ่มเกษตรกรพืชเศรษฐกิจในท้องถิ่น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แผนที่เดินดิน ปฏิทินฤดูกาล ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม นำข้อมูลที่ได้มาจำแนกประเภทของข้อมูลวิเคราะห์ เรียบเรียง ตรวจสอบข้อมูลทุกขั้นตอน จนได้ข้อสรุปและเขียนรายงานการศึกษาในที่สุด

ผลการวิจัย

พื้นที่ชุมชนบ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าและทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายทางทิศตะวันตกของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีต อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะทางกายภาพของจังหวัด ที่ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และหลากหลายทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีความผูกพันกับ

ธรรมชาติและทรัพยากรสูง ประกอบกับจำนวนประชากรส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ทำให้แนวคิดเรื่อง “การอยู่ร่วมกับป่า” ปรากฏขึ้นมาตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (ศยามล เจริญรัตน์, 2556) ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปรมีวิถีชีวิตเป็นสังคมเกษตรกรรมและหาของป่า ดำเนินชีวิตเรียบง่าย รักสงบ รักอิสระ สันโดษ พอใจในสิ่งที่มีอยู่ ชาวกะเหรี่ยงโปรมีคตินิยมความสามัคคี ระบบเครือญาติ วิถีชีวิตยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมหาพืช ผัก จากแหล่งธรรมชาติ มาบริโภค ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค พึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรท้องถิ่น ด้วยการนำภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน (นพรัตน์ ไชยชนะ, 2557) ความผูกพันของคนและป่าที่กล่าวมาข้างต้นเป็นตัวอย่างของความสามัคคีที่มีลักษณะให้และรับอย่างเกื้อกูลใน การยังชีพ เพื่อคงอยู่ได้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งมีทั้งแนวการดำเนินการจัดการ และข้อห้ามที่มีความเหมือนและต่างกันออกไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ “บ้านไร่ป่า” เป็นคำที่ใช้เรียกหมู่บ้านหนึ่งในตำบลห้วยเขย่งหรือ “แปลงห้า” มาจากภาษากะเหรี่ยง “ไหระปะ ตะวอง” ไหระปะ แปลว่า แผ่นดิน ตะวอง แปลว่า หมู่บ้าน ในอดีตหมู่บ้านไร่ป่าอยู่ในพื้นที่ของเขื่อนวชิราลงกรณ์ หลังจาก พ.ศ. 2527 เขื่อนได้ถูกสร้างขึ้น ถิ่นอยู่ของของชาวบ้านไร่ป่าจึงจมน้ำอยู่ในเขื่อนเก็บน้ำ ประวัติของชุมชนดังกล่าวสามารถยืนยันข้อมูลว่า ชุมชนไร่ป่าในปัจจุบันอยู่ในเขตที่ตั้งของเขื่อนวชิราลงกรณ์ (เขื่อนเขาแหลม) เมื่อการก่อสร้างเขื่อนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2527 การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้ทำการเวนคืนที่ดินของกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว และจัดสรรพื้นที่ทำกินให้กับชาวกะเหรี่ยงครอบครัวละ 15 ไร่ และที่อยู่อาศัย 1 ไร่ ในพื้นที่หมู่ที่ 5 บ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอดงพญาเย็น จังหวัดกาญจนบุรี (องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเขย่ง, 2557) ในปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงมีการใช้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและยังคงฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิต ความคิดความเชื่อ

ของชาวบ้าน การล่าสัตว์จะล่าเพียงแค่ว่าพอเป็นอาหารบริโภคเท่านั้น มีการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รู้จักวิธีการปลูกพืชให้ผสมผสานกับการดำเนินชีวิต เช่น วิธีการปลูกข้าวไร่ การหว่านเมล็ดผักชนิดต่างๆ วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์ เพื่อใช้ไว้เพาะปลูกในปีถัดไป เรียนรู้วิธีการปลูกพืชให้ผสมผสานกับการดำเนินชีวิต เช่น วิธีการปลูกข้าวไร่ การหว่านเมล็ดผักชนิดต่างๆ ระบบการทำการเกษตรของชาวกะเหรี่ยงที่สัมพันธ์กับเรื่องของ ถังเมียวะ (พิธีกรรม ความเชื่อ) ในเรื่องการทำข้าวไร่ มีข้อค้นพบดังนี้

จุดเริ่มต้นของการทำไร่.....ความสัมพันธ์คนกับป่า

ชาวกะเหรี่ยงบ้านไร่ป่าอยู่บนพื้นฐานของการทำ การเกษตรกรรมเป็นหลัก ทำมาหากินบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ดิน น้ำ ป่าไม้ ด้วยระบบภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นระบบเกษตรที่บ่งบอกความสัมพันธ์ของคนกับข้าวไร่ อย่างลึกซึ้ง ข้าวไร่ไม่ได้เป็นเพียง “พืชเกษตร” ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เพียงเท่านั้น คุณค่าของ “ข้าวไร่” ของชาวบ้านมีความสำคัญต่อชีวิต จึงมีวิถีปฏิบัติผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ในการทำไร่หมุนเวียน และการดำรงชีวิตอย่างเคร่งครัด ชุมชนเคารพ “ข้าวไร่” ในฐานะธรรมชาติผู้มีพระคุณ มีตำแหน่งในทางความเชื่อสูงกว่ามนุษย์ ปุถุชน คนธรรมดาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น มีความจำเป็นยิ่งต่อการทำไร่หมุนเวียน คือ ความรู้เกี่ยวกับพันธุกรรมพืช ความรู้เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความรู้เกี่ยวกับสภาพป่า และความรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศ และภูมิอากาศ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาและการสืบทอดการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ชาวบ้านสามารถเลือกพื้นที่ทำไร่ เลือกพันธุกรรมพืชที่เหมาะสมกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน และสามารถเลือกช่วงเวลาในการทำการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ ผ่านการจัดวางระบบกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ การทำไร่หมุนเวียนของ

ชุมชน ซึ่งแสดงออกในรูปของสิทธิ ที่สำคัญคือ สิทธิในที่ดินทำกิน เช่น อำนาจเหนือพื้นที่ทำไร่ โดยในอดีตเชื่อว่า ฝิเป็นเจ้าของที่ดิน หรือที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์รวมของชุมชน แต่ปัจจุบันที่ดินเป็นส่วนตัวมากขึ้น การควบคุมที่ดินทำกินอยู่ในการควบคุมของเครือญาติ ตระกูล หรือครอบครัวในประมาณเดือนมกราคม จะมีการสำรวจพื้นที่ป่า เพื่อใช้ในการทำการเกษตร ดังคำกล่าวของผู้นำกะเหรี่ยงว่า

“ข้าว คือ ชีวิตของเรา เราปลูกข้าวมาตั้งแต่อดีต
จากที่เราเคยเป็นกะเหรี่ยงพื้นที่ราบ ก็ปลูกข้าว จนถูกย้าย
มาเป็นกระเหรี่ยงพื้นที่สูง ก็ยังปลูกข้าว”
(อภิชาติ แก้วสีเรือน. 2557, มกราคม 9)

ความเชื่อในการเลือกพื้นที่ทำไร่ข้าว

ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อในการเลือกพื้นที่ในการทำไร่ โดยมีการอธิษฐานเจ้าที่เจ้าทาง ผู้คุ้มครองป่า เพื่อเลือกให้เหมาะสม โดยมีวิธีการเสี่ยงทาย คือ จะต้องหาไม้ไผ่ 1 ท่อน ยาว 1 วา แล้วอธิษฐานขอทำไร่บริเวณ หากอธิษฐานแล้วไม้ยาวขึ้นเล็กน้อยแสดงว่าดี ถ้าขนาดเท่าเดิมก็ทำได้ แต่ถ้าสั้นลงจะไม่ดี หลังจากอธิษฐานและเลือกพื้นที่ได้แล้วนำไม้ไผ่ที่ใช้มาตีปึกไว้ โดยด้านบนสุดผ่าออกเป็น 4 แฉก นำไม้มาขัดเป็นกากบาท แล้วนำดินห่อกับใบไม้ ใส่ไว้ด้านบนเป็นสัญลักษณ์ (โสฬส ศิริไสย์, 2551) แต่ในปัจจุบันครัวเรือนที่ทำไร่ข้าวไม่มีการหมั้นเวียนเนื่องจากไม่มีพื้นที่และด้วยกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ป่า สอดคล้องกับคำกล่าวของชาวกะเหรี่ยงในชุมชนที่กล่าวว่า

“เราจำได้ว่า เวลาจะทำไร่ข้าว จะต้องมีการเสี่ยง
ทาย ว่าสามารถทำได้หรือปล่าว โดยใช้ไม้ไผ่ในการเอามา

เสี่ยงตาย ส่วนใหญ่จะพึ่งเจ้าที่ ในการเลือกที่ทำไมไร่ข้าว
แต่ปัจจุบันไม่สามารถทำได้แล้ว เพราะว่าไม่มีป่าให้เราทำ
ไปปลูกรุกเขาก็จับเอา”

(สันติพงษ์ ความสุขล้ำ. 2559, กุมภาพันธ์ 16)

พิธีกรรมการหยอดข้าวไร่

ภายหลังจากการเลือกพื้นที่ทำไร่แล้ว กะเหรี่ยงมีการเตรียมพื้นที่
ในการทำการเกษตรโดยวิธีการฟันไร่หรือรื้อไร่ เพื่อเตรียมในการปลูก
กะเหรี่ยงจะมีการบอกกล่าวแม่ธรณี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทาง และมีการ
ปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ประมาณเดือนกว่าเพื่อให้ไม้แห้ง และมีการเผา โดยมีการ
ทำแนวกันไฟ แล้วจึงมีการรื้อไร่ โดยมีความเชื่ออีกอย่าง คือ ช่วงเวลาเผา
ไร่ ไม่ให้ไฟไหม้ป่า เพราะเชื่อว่าหากไฟไหม้ป่า ข้าวที่ปลูกจะลดน้อยลง
หลังจากรื้อไร่เสร็จแล้ว ชาวกะเหรี่ยงจะมาดูแลแปลงของตัวเองสม่ำเสมอ
และรอให้ฝนตกจึงจะสามารถหยอดข้าวได้ ก่อนการหยอดข้าว กะเหรี่ยง
จะมีพิธีกรรมให้ความเคารพต่อเจ้าที่เจ้าทาง โดยมีการประกอบพิธีกรรมที่
เรียกว่า การทำขวัญข้าว หรือการดูฤกษ์ยามในการหยอดข้าว วิธีการ คือ
การปลูกข้าว 9 ก่อ ชาวกะเหรี่ยงจะดูวันที่เป็นสิริมงคล โดยดูจากปราชญ์
ประจำชุมชน เมื่อได้วันที่เป็นสิริมงคล ก็จะนำเมล็ดพันธุ์ข้าวไปลงหลุมทั้ง
9 หลุม ในบริเวณที่มีการเตรียมไว้ โดยการนำขมิ้น ฐูป เทียน จุดบอกแม่
โพสพ เจ้าที่เจ้าทางให้ดูแลข้าวในไร่จนสำเร็จ ดังคำกล่าว

“เวลาจะปลูกข้าวไร่ ก็ต้องดูวันที่ดีๆ ไปดูจากหมอ
เขาก็จะดูวันที่ดีๆ ให้เรา เราก็จะไปปลูกเอาฤกษ์ก่อน แล้วก็
สะดวกวันไหน ก็ตามไปปลูกให้หมดไร่”

(อุงแอะ นามสมมติ. 2559, มกราคม 12)

พิธีกรรมการฟาดข้าว

ทำในช่วงการเก็บเกี่ยวข้าว ในช่วงเดือนตุลาคมเป็นต้นไป ก่อนเก็บเกี่ยวต้องมีพิธีกรรมที่จะขอไม่ให้ฝนตก การเก็บเกี่ยวข้าวไร่ของชาวกะเหรี่ยงในอดีตมีการเอาแรงช่วยเหลือกันในระบบความสัมพันธ์ในชุมชน แต่ปัจจุบันแรงงานหลักจะเป็นคนในครอบครัว ดังคำกล่าว

“ช่วงเก็บเกี่ยวข้าว เป็นช่วงที่เรามีความสุข คนในครอบครัวจะไปช่วยกันหมด แม้กระทั่งเด็กๆ ก็ไป”

(ปณิธิ ทองผาณิต. 2558, ธันวาคม 12)

พิธีกรรมกินข้าวใหม่

พิธีกรรมกินข้าวใหม่ (บั้งตังคู้) ของชาวกะเหรี่ยง ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 2 ของทุกปี เป็นวันกินข้าวใหม่ เป็นพิธีกรรมที่แสดงความขอบคุณแม่โพสพ การประกอบพิธีจะทำกลางแจ้ง ภายในวัดไร่ป่า โดยมีเจ้าอาวาสวัดไร่ป่าเป็นประธาน ดังคำกล่าว

“ข้าวใหม่ เอาแค่ข้าวใหม่ ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ใหม่ มาหุงทาน ในพิธีกรรมนี้ต้องมีการเรียกขวัญข้าวด้วยนะคะ เรียกขวัญข้าวก็ต้องมีข้าวเหนียวที่ดำกับงา (ทองโยะ) มีอ้อย มีกล้วย มีด้ายขาว (ด้ายดิบ) ผู้สูงอายุต้องเป็นคนทำ คือ ต้องไปร่วมกันที่วัด เป็นการขอบคุณแม่โพสพ ทำช่วงเช้า พิธีกรรมเสร็จสิ้นในเช้า ทำบุญใส่บาตร หุงปกติแล้วเอาไปใส่บาตร ของที่นำไปทำพิธีกรรมที่จะใช้เรียกขวัญข้าว มีทองโยะ ข้าวต้มมัดที่ห่อเป็นกรวย และพืชไร่ไปรวมกัน ตรงนั้น ทุกวันนี้ก็ยังทำอยู่ จะมีประขำพิธีอยู่ ยังไม่

เปลี่ยนแปลง ประมาณเดือนมกราคม (วัตถุประสงค์หลัก
คือขอบคุณเจ้าแม่โพสพ)”

(พระครูสิทธิกาณจนภรณ์, 2558, มิถุนายน 10)

การจัดเตรียมสถานที่ทำพิธีเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยม วิธีการทำปะรำ
นำเส้าทำจากไม้ไผ่มาสานขัดแตะเป็นตารางล้อมเป็นสี่เหลี่ยม มีประตูเข้า
ออก 2 ด้าน นำต้นกล้วย ต้นอ้อย มาผูกไว้ที่ทางเข้าออกทั้งสองด้าน ตรง
กลางยกพื้นสูง จะนำโต๊ะมาวางก็ได้ นำผ้าขาวมาปูยาวคลุมโต๊ะ ต้องมีเส้า
ที่ทำจากไม้ไผ่ลำยาว ที่ปลายของเส้าไม้ไผ่จะผูกด้วยรวงข้าวใหม่ที่ตัดมา
และดอกหงอนไก่ ผูกติดไว้ที่ปลายเส้า ของที่ใช้ในการประกอบพิธี 1.ชุด
เรียกขวัญ 1 ชุด ประกอบด้วย ด้ายดิบ (ลู่เช่) สีขาวหรือสีเหลือง ในอดีตทำ
จากฝ้ายปลูกไว้ในหมู่บ้าน ปัจจุบันซื้อข้าวปั้น (หมี่ถั่ว) ลักษณะเป็นข้าวสุก
นํามาปั้นเป็นก้อน ข้าวเรียกขวัญ (หมี่ถั่ว) เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ทำจากข้าว
เหนียวใส่กล้วยห่อด้วยใบตองหรือใบไผ่ลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม นำไป
ต้มให้สุก อ้อย (ชีพุก) ตัดเป็นท่อนๆ กล้วยสุก (สะกุ่มขิงเม่ง) กล้วยน้ำว้า
สุกใส่ทั้งหวี ดอกไม้ป่า (ไผ่รวี) เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชีไบจะมีกลิ่นหอมและ
ใช้รักษาหวัดได้ น้ำ (ที่) ใส่แก้วหรือขัน พันธุ์ข้าว เมล็ดพันธุ์พืชไร่ทุกคน
สามารถนำมาเข้าร่วมพิธีได้ อุปกรณ์ที่ใช้เกี่ยวกับทำไร่ เช่น กระบุง เสียม
 ฯลฯ นำผ้าโปวไย้ว ทำจากไม้ เป็นสัญลักษณ์แทนแม่โพสพ หวี กระจก
แป้ง น้ำหอม มวยผม ผ้าโพกหัว เครื่องแต่งกายของผู้หญิง ของทุกอย่างที่
เตรียมไว้จะนำไปตั้งไว้บนโต๊ะหรือพื้นที่ยกสูงตรงกลางปะรำพิธี
การประกอบพิธีกรรม พระสงฆ์สวดมนต์ในบริเวณพิธีเพื่อเป็นสิริมงคล
ต่อจากนั้นผู้อาวุโสที่มีผิวเดี๋ยมเดียว ทำพิธีเรียกขวัญข้าวทำเหมือนเรียก
ขวัญคน และกล่าวขอบคุณแม่โพสพ ถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี อาจจะผูก
ข้อมือด้วยก็ได้ หลังจากนั้นผู้ที่นำเมล็ดพันธุ์พืช หรือเมล็ดพันธุ์ข้าวที่แต่ละ

คนเตรียมมานำกลับไปไว้ที่บ้านเพื่อเป็นสิริมงคล นำไปเทรวมกับเมล็ดพันธุ์ที่บ้านรอการปลูกต่อไป

กล่าวได้ว่าฐานทรัพยากรของชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของกะเหรี่ยงแห่งชุมชนบ้านไร่ป่า รวมถึงสร้างระบบความสัมพันธ์โดยเฉพาะในเรื่องพิธีกรรมความเชื่อ วัฒนธรรม และความเชื่อในระบบเกษตรซึ่งสะท้อนผ่านการทำไร่ข้าวโดยในอดีตจะมีการทำไร่ข้าวหมุนเวียน และวิธีการทำมาหากินเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นสร้างความสัมพันธ์ให้กับคนในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเกษตรกรรมแบบยั่งยืนที่สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือนและชุมชนได้อีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

ชาวกะเหรี่ยงบ้านไร่ป่าอาศัยฐานทรัพยากรของชุมชน ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่อดีต และมีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก ทำมาหากินบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ดิน น้ำ ป่าไม้ ด้วยระบบภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นระบบเกษตรกรรมที่บ่งบอกความสัมพันธ์ของคนกับข้าวไร่ อย่างลึกซึ้ง ข้าวไร่ไม่ได้เป็นเพียง “พืชเกษตร” ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เพียงเท่านั้น คุณค่าของ “ข้าวไร่” ของชาวบ้านมีความสำคัญต่อชีวิต จึงมีวิถีปฏิบัติผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ในการทำไร่หมุนเวียน และการดำรงชีวิตอย่างเคร่งครัด ชุมชนเคารพ “ข้าวไร่” ในฐานะธรรมชาติผู้มีพระคุณ มีตำแหน่งในทางความเชื่อสูงกว่ามนุษย์ปุถุชนคนธรรมดา องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการทำไร่หมุนเวียน คือ ความรู้เกี่ยวกับพันธุกรรมพืช ความรู้เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ความรู้เกี่ยวกับสภาพป่า และความรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศ และภูมิอากาศ ประสบการณ์ที่สั่งสมมาและการสืบทอดการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรชัย รักษาชาติ (2545) และวัลย์ลิกา

สรเสรีชูโชติ (2545) กล่าวว่า วิถีชีวิตของคนชายขอบ มีการผลิตข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนตลอดทั้งปี โดยมีแบบแผนของการผลิตข้าวให้พอเพียง ได้แก่ การนำภูมิปัญญาเดิมของบรรพบุรุษตนเองกลับมาใช้ใหม่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนรวมทั้งชุมชนเองจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรร่วมกัน นอกจากนี้ประเด็นดังกล่าวถึงแม้ว่าชุมชนแห่งนี้จะเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ก็จะเห็นว่าชุมชนบ้านไร่ป่า ชาวบ้านสามารถเลือกพื้นที่ทำไร่เลือกพันธุ์กรรมพืชที่เหมาะสมกับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน และสามารถเลือกช่วงเวลาในการทำไร่เพาะปลูกที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ ผ่านการจัดวางระบบกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ การทำไร่หมุนเวียนของชุมชน ซึ่งแสดงออกในรูปของสิทธิ ที่สำคัญคือ สิทธิในที่ดินทำกิน เช่น อำนาจเหนือพื้นที่ทำไร่ โดยในอดีตเชื่อว่า ฝึเป็นเจ้าของที่ดิน หรือที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์รวมของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัย วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ (2549) และงานวิจัยของ ปิยนาล อิมดี (2547) กล่าวว่า คนในชุมชนมีการรักษารูปแบบวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของท้องถิ่น วิถีชีวิตของกะเหรี่ยง มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านต่างๆ โดยเฉพาะ “ลือกาเวะ” ที่เป็นวิถีการทำมาหากินของชาวกะเหรี่ยง สอนให้คนอยู่อย่างพอดี พอประมาณ รู้จักใช้ทรัพยากรในชุมชนที่มีอย่างมีเหตุผลและรู้คุณค่า รูปแบบการดำเนินชีวิตนี้ ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหารของหมู่บ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี หมู่บ้านไร่ป่าจัดเป็นพื้นที่ชายแดนในจังหวัดกาญจนบุรีที่เป็น “น้องใหม่แห่งผืนดินตะวันตก” มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยมรดกทางธรรมชาติ

สรุปผลการวิจัย

จากความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเห็นว่าพิธีกรรม ความเชื่อ ในระบบข้าวไร่ หรือระบบการทำการเกษตรของชาวกะเหรี่ยงบ้านไร่ป่า ตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี มีความเชื่อในวิถีการดำรงชีวิตของระบบการทำการเกษตร ที่สอดคล้องกับเกษตรยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่า เป็นรูปแบบการทำการเกษตรที่นำมาซึ่งการสร้าง ความมั่นคงทางอาหาร โดยเฉพาะในครัวเรือน มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ มีการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ มีการฟื้นฟู ดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มีสภาพที่สมบูรณ์ รวมทั้งดูแลระบบนิเวศในองค์รวมไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตอื่นๆ สามารถทำการผลิตได้เพียงพอกับครอบครัวเหมาะสมกับแรงงานที่มีอยู่ ในขณะเดียวกันชุมชนเองก็สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้วยปัจจัยใดก็ตาม ขณะเดียวกันชุมชนก็สามารถที่มีการปรับตัวกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ กล่าวได้ว่า ถังเมียวะ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ความเชื่อนั้น เป็นทรัพย์สินสมบัติที่ล้ำค่าของชาวกะเหรี่ยงที่สอนให้ลูกหลานดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ฝืนป่า ลำห้วย สร้างความเป็นเอกลักษณ์ให้กับชุมชน เป็นสิ่งที่สัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรม ความเชื่อกับระบบเกษตรการทำไร่ข้าวหมุนเวียน มีความสอดคล้องกับแนวคิดเกษตรกรรมแบบยั่งยืนหรือเกษตรกรรมทางเลือก ที่ชุมชนสืบทอดมาอย่างยาวนานเป็นการสร้างความยืดหยุ่น ให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ที่สามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยเฉพาะระดับครัวเรือนของชุมชนแห่งนี้ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะในการพัฒนามนุษย์และสังคม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษานี้ไปปรับใช้กับ

ชุมชนซึ่งเป็นการประเมินสถานการณ์ข้าวไร่ พิธีกรรม ความเชื่อ ซึ่งส่งผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไปควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อ ระบบการทำการเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในชุมชนอื่นๆ เพราะได้องค์ความรู้ รูปแบบ วิถีชีวิต กระบวนการทำการเกษตร ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงหรือไม่มั่นคงของชุมชนแห่งนั้น เพื่อประเมินองค์ความรู้ในการเป็นแนวทางหรือเป็นบทเรียนท้องถิ่นในการใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไป

รายการอ้างอิง

- ณรงค์ เส็งประชา. (2532). **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นพรัตน์ ไชยชนะ. (2557). **การสืบสานวัฒนธรรมการกินกะเหรี่ยงโปว์บ้านทิพuye**. ใน วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี. 3 (2). 79 – 88.
- ปิยนาด อิ่มดี. (2547). **ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลสวก อำเภอน่าน จังหวัดน่าน**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน ภาควิชาการพัฒนชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วราพร ศรีสุพรรณ และคณะ. (2549). **เครือข่ายการเรียนรู้วัฒนธรรมข้าวไร่เพื่อความมั่นคงด้านอาหารและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำแควใหญ่**. นครปฐม: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วัลย์ลิกา สรรเสริญโชติ. (2545). **การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติชายหญิงของชุมชนกะเหรี่ยง: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านทิพuye หมู่ที่ 3 ตำบลชะแล อำเภothองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี**. สาขาวิชาการพัฒนชุมชน ภาควิชาการพัฒนชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศยามล เจริญรัตน์. (2556). **ความมั่นคงทางอาหาร ป่าชุมชนกับการผลักดันเรื่องความเป็นธรรมเพื่อชุมชนท้องถิ่น**. ประชุมวิชาการประจำปี 57: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรัชย์ รักษาชาติ. (2545). **ความมั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือนของคนชายขอบ: รูปแบบการบริโภคและแหล่งที่มาของอาหารของครัวเรือนภาคตะวันตกประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์วิทยา

ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการวางแผนสิ่งแวดล้อม
เพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

โสฬส ศิริไธย์. (2551). **โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและความ
หลากหลายทางชีวภาพเพื่อการพัฒนาความมั่นคงทางอาหาร
และโภชนาการในประชากรกลุ่มชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเขย่ง. (2557). **แผนพัฒนาองค์การบริหาร
ส่วนตำบลห้วยเขย่ง**. กาญจนบุรี : กาญจนบุรี.

สัมภาษณ์

ฤกษ์ นามสมมติ. (2559, มกราคม 12). ชาวบ้าน. ตำบลห้วยเขย่ง.
สัมภาษณ์.

ปณิธิ ทองผานิติ. (2558, ธันวาคม 12). ชาวบ้าน. ตำบลห้วยเขย่ง.
สัมภาษณ์.

พระครูสิทธิกาญจนภรณ์. (2558, มิถุนายน 10). เจ้าอาวาสวัดไร่ป่า. ตำบล
ห้วยเขย่ง. สัมภาษณ์

สันติพงษ์ ความสุขล้ำ. (2559, กุมภาพันธ์ 16). ลูกศิษย์วัดไร่ป่า. ตำบล
ห้วยเขย่ง. สัมภาษณ์.

อภิชาติ แก้วสีเรือน. (2557, มกราคม 9). ผู้ใหญ่บ้านบ้านไร่ป่า. ตำบลP
ห้วยเขย่ง. สัมภาษณ์.